

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Teologická východiska a průběh pohřební liturgie

Bakalářská práce

Autor: Vojtěch Smolák
Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obor: Náboženská výchova
Vedoucí práce: doc. Jan Hojda, Th.D.
Oponent práce: ThLic. David Bouma, Th.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Vojtěch Smolák, dipl. ek.
Studium: P17K0062
Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Náboženská výchova
Název bakalářské práce: **Teologická východiska a průběh pohřební liturgie**
Název bakalářské práce AJ: Theological basis and course of a funeral liturgy

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce reflektuje teologická východiska pohřební liturgie. Na tomto základě poukazuje na význam jednotlivých způsobů slavení pohřební bohoslužby v katolické církvi. Dále si všímá základních stavebních prvků pohřebních obřadů.

ADAM, Adolf. Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj. Překlad Václav Konzal a Pavel Kouba. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2008. 471 s. ISBN 978-80-7021-968-3. ADAM, Adolf. Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1998. 325 s. Teologie. ISBN 80-7021-269-1. BUGEL, Walerian a kol. Pohřební obřady v různých liturgických tradicích. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. 233 stran. Colloquium liturgicum; 2014-2015. Monografie. ISBN 978-80-244-4855-8. KUNETKA, František. Úvod do liturgie svátostí. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. 351 s. ISBN 80-7192-455-5. MÜLLER, Gerhard Ludwig. Dogmatika pro studium i pastorači. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. xxxv, 888 s. Teologie. ISBN 978-80-7195-259-6. BENEDIKT XVI.. Eschatologie: smrt a věčný život. Překlad Helena Kozlová a Pavel Váňa. Třetí, přehlednuté vydání. Brno: Barrister & Principal, 2017. 199 stran. ISBN 978-80-7364-060-6. Dokumenty II. vatikánského koncilu. Překlad Oto Mádr. Vyd. 2., V KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 603 s. ISBN 80-7192-438-5. KATOLICKÁ CÍRKEV. Katechismus katolické církve. Překlad Josef Kolářek. Vyd. 2. [dopl. a opr.], V Karmelitánském nakl. 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 793 s. ISBN 80-7192-473-3. Pohřební obřady. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. 151 s. ISBN 80-7192-379-6.

Garantující pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta
Vedoucí práce: doc. Mgr. Jan Hojda, Th.D.
Oponent: ThLic. David Bouma, Th.D.
Datum zadání závěrečné práce: 29.3.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Lanškrouně dne 22.4. 2020

Vojtěch Smolák

Poděkování

Děkuji doc. Mgr. Janu Hojdovi, Th.D. za odborné rady, motivaci a věcné podněty při vedení práce. Mé díky patří také manželce Gabriele a celé rodině za trpělivost a vytvoření příhodných podmínek ke studiu. V neposlední řadě také děkuji paní Mgr. Miladě Hamplové, Mgr. Anně Borkové a Mgr. Valérii Smolákové za jazykovou úpravu bakalářské práce.

Anotace

SMOLÁK, Vojtěch. *Teologická východiska a průběh pohřební liturgie*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2020. 44 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce je zaměřena na teologická východiska křesťanského pohřbu. Úvodní část se věnuje významu křtu. Touto iniciační svátostí církev slaví, že se Ježíš Kristus sjednotil s každým člověkem. Smrt je pak reflektována jako naplnění křtu, kdy se každý člověk připodobní Kristu. Dále se práce zabývá pohledem teologické antropologie na aspekty tajemství smrti a jejich slavení v pohřební liturgii. Slavení pohřební bohoslužby je popisováno dle způsobů jejich celebrování v katolické církvi.

Cílem práce bylo ucelenou formou zhodnotit důvody pro konání pohřbu a poukázat na jednotlivé stavební prvky pohřebních obřadů.

Klíčová slova: křest, smrt, vzkříšení, pohřeb, spása, církev

Annotation

SMOLÁK, Vojtěch. *Theological basis and course of funeral liturgy*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2020. 44 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor thesis focuses on theological basis of the Christian funeral liturgy. The introductory part describes the importance of the baptism. By the initiatory sacrament the Church celebrates the unification of Jesus Christ with each human being. Death is then reflected as a fulfilment of the baptism, where each person assimilates to Christ. Another part of the thesis focuses on aspects of the secret of death and its celebration through funeral liturgy by regard of the theological anthropology. The celebration of the funeral liturgy is described according to the ways of its celebration in the Catholic Church.

The thesis aims to appraise the reasons for celebrating the funeral and highlight the unique parts of the liturgy.

Keywords: baptism, death, resurrection, funeral lithurgy, salvation, Church

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum: 22.4.2020

Podpis:

Obsah

Úvod	9
1 Teologická východiska smrti	10
1.1 Křestní spojení člověka s Kristem	10
1.2 Spojení katechumenů a zemřelých dětí s Kristem	13
1.2.1 Naděje na spásu pro děti zemřelé bez křtu	13
1.2.2 Příslušnost katechumenů do církve.....	15
1.3 Smrt – místo spojení Krista s člověkem	16
1.4 Tajemství smrti	18
2 Momenty setkání člověka s Kristem ve smrti a jejich slavení v pohřební liturgii.	21
2.1 Pokání	21
2.2 Očišťování.....	23
2.3 Věčný život	27
2.4 Naděje na vzkříšení celého člověka	29
2.5 Obřady pohřbu v církvi.....	31
2.5.1 Obřady v kostele	32
2.5.2 Obřady na hřbitově	35
2.6 Pohřeb zemřelých dětí bez přijatého křtu	35
2.7 Pohřbení do hrobu nebo kremace?.....	36
2.8 Symbolika vody a velikonoční svíce	37
Závěr	41
Seznam použité literatury	43

Úvod

Teologická východiska a průběh pohřební liturgie je téma poněkud netradiční, ale pro mne osobně velmi blízké. Touto prací se snažím předložit částečnou odpověď na otázku, jak ve světle křtu může být i pohřební liturgie slavením, že je ve smrti každý člověk spojen s Ježíšem Kristem. Práce reflektuje souvislosti mezi křestním spojením člověka s Kristem a oslavou Kristova spojení s každým člověkem ve smrti. Z tohoto důvodu je křtu věnována podstatná část práce.

K volbě zpracování uvedeného tématu mne přivedla praktická zkušenost. Více než třicet let vypomáhám v ministrantské službě ve farnosti. Během této doby jsem se zúčastnil velkého počtu pohřbů, které se konaly na různých místech.

Mým cílem je představit systematicko teologická východiska křesťanského pohřbu, který je znamením naděje pro všechny, kdy i zemřelý křesťan je součástí této naděje a zároveň znakem jednoty Krista se všemi lidmi. Na jejich základě popsat průběh pohřebních obřadů a navrhnout, co v nich zdůraznit. Zaměřím se na důvody, které poukazují na správnost a důležitost konání pohřbu. Prací chci s pomocí teologické antropologie objasnit pojetí smrti jako naplnění křtu, kterým jsme byli ponořeni do Krista. Budu popisovat, co pro spásu lidstva Kristus vykonal tím, že se ve smrti spojil s každým člověkem. Při své smrti na kříži vstoupil do smrti každého z nás. Vzal na sebe náš hřích a naši smrt. Vtělený Syn se připodobnil každému člověku a také každý člověk se ve smrti připodobní Kristu.

Práce vychází především z *Teologické antropologie* Vladimíra Boublíka zabývající se přechodem člověka z dějin do věčného života. Jednotlivé pasáže porovnávám s názory Josepha Ratzingera a Gerharda Ludwiga Müllera.

Nepředpokládám, že práce přinese nové poznatky v liturgické praxi. Hlavním záměrem práce je zdůvodnění jednotlivých částí pohřební liturgie celebrowané v římskokatolické církvi vycházející z teologického zdůvodnění.

1 Teologická východiska smrti

V úvodní kapitole je reflektována souvislost spojení Krista s každým člověkem. Ve křtu slavíme svátostné spojení a ve smrti se toto spojení naplňuje na každém člověku. Pohřební liturgie se opírá o svátost křtu. Spojení s Kristem ve smrti znamená i spojení ve vzkříšení. Ve světle křtu je osvětlena smrt každého člověka a pohřeb se může stát výrazem slavení toho, že se Kristus spojil s každým člověkem. To může být velmi podnětné s ohledem na slavení pohřební liturgie.

1.1 Křestní spojení člověka s Kristem

Základem pohřební liturgie je to, jak víra v Ježíše Krista osvětluje událost lidské smrti. Nejprve poukážu na teologická východiska přístupu ke smrti pojednáním o křtu z důvodu jeho důležitosti a naplnění ve smrti člověka.

Pro objasnění zmíněné důležitosti svátosti křtu vycházím z článku Jana Hojdy *„Křest jako základ křesťanského života“*, který uvedl ve sborníku *„Svátost křtu a obnova křestní milosti ve svátosti smíření“*. Křtem slavíme, že se Kristus sjednotil s každým člověkem. Na kříži vstoupil vtělený Syn do smrti každého člověka tím, že na sebe vzal naši smrt a hřích. Tak také každý člověk se připodobní Kristu ve své vlastní smrti. Osobní dějiny člověka jsou křtem spojeny s událostmi Ježíšova života, smrti a zmrtvýchvstání.¹

Jan Hojda konstatuje, že křest v osobních dějinách každého člověka zjevuje, že také pro něho se Boží Syn stal člověkem, a tím jej uvádí svobodně a gratuitně do svého věčného přijímání Otcova sebesdílení. Tato „svátostná ekonomie“ se uskutečňuje uprostřed církve. Ve svátosti křtu mocí Ducha svatého se vtělený Syn sám dotýká konkrétní osoby. Kristovým vtělením a vzkříšením je začleněna do celého jeho bytí a tajemství věčného vztahu s Otcem. Tím se stává Kristova smrt a vzkříšení skrze křest i naším přejitím ze smrti do života, neboť poslání Božího Syna a následně Ducha od Otce se uskutečňuje v konkrétní a jedinečné lidské osobě. Člověk je zahrnut nezaslouženě do

¹ Srov. HOJDA, Jan. Křest jako základ křesťanského života. In *Svátost křtu a obnova křestní milosti ve svátosti smíření*. Hradec Králové: Biskupství královéhradecké, 2012, s. 10

trinitárních vztahů tím, že se křtem stane adresátem Otcova věčného sebedarování Synu a je tak podílníkem Synova obdarování a „spoludědic“ Kristův.²

Dále se u Jana Hojdy dočteme, že se ve křtu projevuje život, smrt a vzkříšení Ježíše Krista, který naplňuje příběh každého člověka tím, že na sebe bere jeho smrt. Syn život a smrt člověka promění a uvede do své komunikace s Otcem.³ Cestou ke vzkříšení je připodobnění se Kristu ve smrti. Ve křtu se uprostřed dějin jednotlivého člověka a církve sakramentálně anticipuje tento definitivní úděl každého člověka, připomíná Hojda. Rozvíjí myšlenku naplnění křestního poslání člověka, který je mocí Ducha svatého prostřednictvím církve přičleněn ke Kristu. Tím na sebe člověk bere Ježíšovo poslání hlásat Boží království, ke kterému patří stále „křtění“ a „uvádění“ ostatních lidí do jeho synovského vztahu k Otcovi.

Hojda jde ještě dále, když ve světle velikonočního tajemství vidí v Ježíšově iniciativě povolání učedníků přicházení k člověku skrze Ducha. Tím také činí člověka adresátem Božího vyvolání a uvádí ho do svého synovského vztahu s Otcem skrze účast na svém bytí. Člověk se stává součástí stvořitelského a spasitelského plánu, jehož středem je Ježíš Kristus jako univerzální prostředník spásy. Tento plán je dokonán Ježíšovou smrtí a vzkříšením. Velikonočními událostmi je s definitivní platností člověk propadlý hříchu a smrti uveden do komunikace Syna s Otcem. Tím se mu otevírají brány života věčného. Zmíněný autor na tomto základě konstatuje, že Kristova křestní výzva učedníkům⁴ je plodem Velikonoc.

Křest patří mezi iniciační svátosti církve, které nás uvádí do křesťanského života. Skrze křest jsme přijati do společenství křesťanů, patříme do církve a máme podíl na Ježíšově existenci, na jeho životě, smrti a vzkříšení. Jsme přivtěleni do jeho lásky. „*Církev nezná kromě křtu jiný prostředek, aby zajistila vstup do věčné blaženosti; proto se varuje toho, aby zanedbávala poslání, přijaté od Pána, dát se znovuzrodit všem těm, kteří mohou být pokřtění.*“⁵ Z vody a z Ducha se stáváme „*novým stvořením*“⁶, Kristovými plnohodnotnými učedníky, kteří mají podíl na jeho kněžství. Jsme „*rod vyvolený, královské kněžstvo, národ svatý, lid patřící Bohu jako vlastnictví, aby rozhlašovali, jak veliké věci vykonal ten, který je povolal ze tmy ke svému*

² Srov. Řím 8, 7

³ Srov. HOJDA, Jan. Křest jako základ křesťanského života. In *Svätost křtu a obnova křestní milosti ve svátosti smíření*. Hradec Králové: Biskupství královéhradecké, 2012, s. 11

⁴ Srov. Mt 28, 19

⁵ *Katechismus katolické církve*, par. 1257

⁶ 2 Kor 5,17

podivuhodnému světlu“⁷. V tomto krátkém úryvku z listu apoštola Petra je výstižně řečena myšlenka našeho povolání z nicoty, z temnoty noci hříchu do věčné radosti, věčného bytí v lásce Kristově.

Voda jako symbol hraje při křtu zásadní roli. Připomíná přechod starozákonního izraelského lidu Rudým mořem z egyptského otroctví. Tímto exodem předjímáme vysvobození z otroctví hříchu.⁸ Křestním ponořením do vody tak symbolizujeme v liturgických obřadech ponoření do Kristovy smrti, ale zároveň také účast na jeho zmrtvýchvstání a věčném životě. Jsme nově zrozeni v Duchu svatém.

V liturgii křtu je také symbolicky vyjádřena naše účast na královském úřadu Kristově. Materií je v tomto případě olej. Křtění jsou pomazáni křížem posvěceným biskupem při velikonoční bohoslužbě Missa chrismatis na Zelený čtvrtek.

Naději na lidské vykoupení od hříchu a věčný život vyjadřuje při udělování svátosti křtu zapálená velikonoční svíce. Velikonoční svíce (paškál) je zapálena na viditelném místě také při pohřební liturgii. Světlo jejího plamene symbolizuje Kristovo vítězství nad smrtí a osvícení všech temnot lidského života a také světa.

Křtem jsme sjednoceni a vtaženi do trojiční lásky Otce a Syna v Duchu. Jsme zahrnuti do jeho výkupné smrti na kříži. Křest jako svátost víry je odpovědí člověka na Kristovo evangelium v osvícenosti milosti Ducha svatého. Jsme včleněni mezi eschatologický Boží lid. První a základní svátost, kterou Kristus nabídl všem lidem, aby měli věčný život, je právě svátost křtu. Tento dar předává své církvi, kdy přikazuje apoštolům: „*Jděte, učte všechny národy a křtěte je ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého!*“⁹ Pokřtění jsou tak živými údy tajemného těla církve a jsou sjednoceni se všemi pokřtěnými, živými i zemřelými.

To, co slavíme ve křtu, se s ohledem na věčnou spásu netýká jenom pokřtěných. Zde je třeba připomenout konstituci *Gaudium et spes*, kde je vysvětlena odstupňovaná příslušnost k církvi.¹⁰ V následující kapitole bude na příkladu katechumenů a malých dětí zemřelých bez přijetí svátosti křtu tato příslušnost objasněna.

⁷ 1 Petr 2,9

⁸ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1221

⁹ Mt 28,19

¹⁰ Srov. *Gaudium et spes*, čl. 22

1.2 Spojení katechumenů a zemřelých dětí s Kristem

V předchozí části jsem se věnoval nezbytnosti přijetí svátosti křtu pro vstup do věčného života v okamžiku smrti. Jak jsem uvedl, je nutné zde zmínit katechumeny a malé děti, které zemřely ještě před řádným přijetím svátosti křtu. Církev obě tyto kategorie poroučí nekonečnému Božímu milosrdenství, toto platí zejména u zemřelých malých dětí.¹¹

1.2.1 Naděje na spásu pro děti zemřelé bez křtu

Církev dogmatickou nauku o spáse dětí zemřelých bez křtu až přibližně do poloviny dvacátého století podrobně nerozpracovala. Tato problematika byla na okraji zájmu teologů. Pro vhled do problému jsem využil komentář Vojtěcha Novotného „*Naděje na spásu pro děti, které umírají nepokřtěné*“ k dokumentu Mezinárodní teologické komise.¹²

V úvodu komentáře je nastíněna základní problematika tématu. Nový zákon se k dané skutečnosti nepokřtěných dětí přímo nevyjadřuje. Existují v něm texty, na jejichž základě lze určité závěry objasnit, ale je mezi nimi napětí. Novotného komentář staví do opozice na jednu stranu učení o hříšnosti všech lidských bytostí a na stranu druhou Boží vůli spasit každého člověka Ježíšovým vítězstvím nad smrtí a hříchem. Je zde rozvinuta teze o možnosti spásy dvou rozdílných kategorií. Jednak lidí zatížených jak dědičným hříchem, tak také osobními prohřešky, kteří v Krista neuvěřili a ani ve svátostech se k němu nepřimkli. Druhou skupinou pak jsou děti zesnulé v dědičném hříchu, ovšem ve stavu rozumu a vůle, které neumožňují se svobodně skrze křest pro Krista rozhodnout. Nelze tedy jejich nevíru pokládat za osobní hřích. Komentář oceňuje autory komise, že nejenom z pastoračního hlediska, kdy věřícím by se přijetí milosrdného a spravedlivého Boha, který by vylučoval z možnosti spásy nepokřtěné děti, mohlo zdát problematique, ale také z hlediska teologického, kdy již nedostačuje tradičně formulovaná nauka shrnutá v pojem *limbus puerorum*, tedy jakéhosi okraje pekla, kde pobývají děti zemřelé bez křtu.

Autoři dokumentu zdůrazňují úlohu Ducha svatého, který svým vanutím přivádí církev k hlubšímu promýšlení této otázky. Dokument se věnuje historickému vývoji

¹¹ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1261

¹² Mezinárodní teologická komise. *Naděje na spásu pro děti, které umírají nepokřtěné*. Vyd. 1. Praha: Krystal OP, 2008, čl. 61

učení magisteria a vyslovuje výroky, které nikterak dřívějším poznatkům neodporují. Dřívější poznatky jsou reflektovány s různými úhly pohledu.

Je zmíněno působení svatého Augustina, o jehož učení se latinská tradice dlouhá staletí opírala. Augustin zdůrazňoval hříšnost lidstva předávanou plozením. Jediným způsobem, jak se ponořit do Krista, je křest. To platí bez výjimky pro všechny. Děti, které se aktivně žádným hříchem neprovinily, jsou sice dle Augustina určeny k zavržení, ovšem pouze s „nejmírnějším trestem“. Boží spravedlnost tím není nijak zpochybněna, jelikož vyvolení je možné pouze Boží milostí. Vzhledem k Augustinově autoritě převzali jeho mínění další latinští Otcové a následně i církevní praxe. Děti zemřelé bez křtu nebyly pohřbívány do posvěcené půdy a ani církve se za ně nemodlila, připomíná Novotný.

Cestu k novému uchopení otázky po spáse nepokřtěných dětí otevřel až 2. vatikánský koncil, který se sice konkrétně k tomuto tématu nevyslovil, ale opakovaně zdůrazňoval univerzální spasitelskou Boží vůli¹³. Novotný poukazuje na skutečnost uvedenou v dokumentu, že žádné, byť dlouhou dobu rozšířené, teologické mínění není identické s vírou církve. Autoři dokumentu se pokusili nalézt i jiná možná řešení principů víry se základem v Písmu a jejich harmonizaci. Nerozporují platnost, ale zaměřili se na jejich interpretaci. Jedná se o univerzální spasitelskou Boží vůli skrze Ježíše Krista v Duchu svatém, univerzalitu hříchu a univerzální potřebnost spasení, nezbytnost církve, nezbytnost křtu a naději v univerzální spásu a modlitbu za ni, vyjmenovává Novotný.

Dále pak vyzdvihuje klíčové hermeneutické kritérium dokumentu, kdy je nutné respektovat hierarchii pravd víry. Ta na první místo staví nezbytnost univerzální spásonosné Boží činnosti skrze Ježíše v Duchu. Až na druhém místě pak je nezbytnost křtu ze strany lidské bytosti. Na základě tohoto kritéria pak Mezinárodní teologická komise v uvedeném dokumentu dochází ke klíčovému výroku, jehož reflexí řeší otázku spásy nepokřtěných dětí. Zdůrazňuje větší solidaritu Krista s lidstvem než lidstva s Adamem.

Na tento výrok reaguje Novotný s ohledem na koncilní konstituci *Gaudium et spes* č. 22, že každý člověk je stvořen v Kristu a také je v něm objektivně vykoupen. Objektivní spásu a tím i patření na Boha si ovšem každý musí subjektivně přivlastnit svým svobodným rozhodnutím pro Krista. Rozhodnutí je stvrzeno křtem. Ten může být

¹³ Srov. *Lumen gentium*, čl. 15, 16

uskutečněn obřadem (*in re*) nebo přáním křtu (*in voto*), připomíná Novotný. U malých dětí se možnost křtu přáním nepřipouštěla.

Mezinárodní teologická komise ve zmiňovaném dokumentu uvádí, že klíčovým prvkem křtu přáním je právě tato jeho nemožnost. Vyslovuje se tedy pro možnost přání ze strany rodičů a církve a připouští možnost přání, které nějakým způsobem uskuteční samo dítě.

Novotný následně podtrhuje závěry komise, které hovoří o nemožnosti spasení bez nějakého vztahu ke křtu a k eucharistii. Do tohoto vztahu je zahrnuta i církev, která je těmito svátostmi definována. V závěru komentáře shrnuje výsledky zkoumání komise: „*Ve křtu malých dětí Kristus projevuje svou solidaritu s člověkem a zároveň prostřednictvím modlitby svého Těla, církve, též zástupně vyjadřuje touhu tohoto člověka, který ještě není sám schopen rozhodnutí, po solidaritě s Kristem. Obdobně by tomu mohlo a mělo být v případě dětí, které zemřely, aniž by byly pokřtěny. Také s nimi se Kristus sjednotil a také za ně vyjadřuje v Duchu svatém prostřednictvím modlitby svého Těla, církve, onu touhu po Trojjediném, jež je podstatou křestního vota. Tím je učiněno zadost nezbytnosti křtu pro spásu.*“¹⁴

V úplném závěru komentáře Novotný konstatuje, že Mezinárodní teologická komise si je vědoma údělu nepokřtěných zemřelých dětí, který zůstává limitním případem, jelikož nám nebyl přímo zjeven. Z dosud poznaného lze ovšem doufat v jejich spásu. K tématu zemřelých nepokřtěných dětí v souvislosti s formulacemi modliteb za ně se ještě zmíním v další části práce v kapitole „*Pohřeb zemřelých dětí bez přijatého křtu*“.

1.2.2 Příslušnost katechumenů do církve

Katechumeni jsou dle věroučné konstituce *Lumen gentium* vlivem Ducha svatého svou vůlí a ochotou do církve vstoupit již s církví spojeni.¹⁵ Otázkami spásy lidí nepokřtěných se zabývají koncilní dokumenty popisující odstupňovanou příslušnost všech lidí k církvi, kdy je akcentována úloha Ducha svatého, který dává všem lidem možnost účasti na velikonočním tajemství způsobem, který zná jen Bůh.¹⁶

¹⁴ NOVOTNÝ, Vojtěch. Naděje na spásu pro děti, které umírají nepokřtěné: Mezinárodní teologická komise, s. 184

¹⁵ Srov. *Lumen gentium*, č. 14

¹⁶ Srov. *Gaudium et spes*, čl. 22, *Lumen gentium*, čl. 16

Svätost křtu je neopakovatelná a jedná se o nezrušitelné znamení křesťana. Napříč všemi křesťanskými církvemi je svátost křtu chována v největší úctě. Právě z této teze plyne jedinečnost svátosti křtu a není tudíž dovoleno křest opakovat ani v případě platného udělení od odloučených bratří.¹⁷ Zde se nabízí základna pro ekumenický dialog. Křest, otázky smrti, přechod do věčného života a vzkříšení mrtvých na konci časů jsou pojmy společné křesťanským církvím.

Křestním spojením s Kristem jsme vysvobozeni z hříchu a vyrváni z moci smrti.¹⁸ Sjednocení Krista s lidmi ve křtu slavíme to, že se Kristus na kříži sjednotil s každým člověkem. Na kříži vstoupil do smrti každého člověka. Vzal na sebe naši smrt a hřích. Vtělený Syn se připodobnil každému člověku, tak se také ve smrti každý člověk připodobní Kristu.¹⁹

1.3 Smrt – místo spojení Krista s člověkem

V předchozích částech práce jsem poukázal na to, že se spojení s Ježíšem Kristem ve smrti netýká jen pokřtěných. Nyní chci popsat, jak smrt každého člověka souvisí s pohřební liturgií.

Lidé řeší často otázky spojené se svou existencí, ptají se po smyslu života. Existenciální otázky je nutné pokládat pro uvědomění si vlastní identity. Tajemství člověka se skutečně plně vyjasňuje jen v tajemství vtěleného Slova.²⁰ Zjevení tajemství Boha a jeho lásky v osobě Ježíše Krista nám dává poznat smysl našeho bytí.

Zde vyvstávají christocentrické základy soteriologie. Christologii nelze od soteriologie oddělovat. Jde o jedno a totéž tajemství. Spása člověka není možná bez osoby vtěleného Syna Božího.²¹ Ve Zjevení se Bůh sklání k člověku a uvádí ho do své trojiční lásky.²² Účast na trojičním mystériu je tak pro člověka nalezením sebe sama. V Ježíšově osobě je završeno plné Boží zaměření na člověka a člověk je zároveň povolán k plnému zaměření na Boha. Bůh očekává svobodnou odpověď člověka. Bůh v osobě Ježíše Krista už není jen nějakým abstraktním pojmem. Je to zcela konkrétní bytost, která na sebe bere lidskou podobu se vším, co k našemu lidství patří.

¹⁷ Srov. Kongregace pro bohoslužbu a svátosti. *Uvedení do křesťanského života*, s. 35

¹⁸ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1227

¹⁹ Srov. HOJDA, Jan. Křest jako základ křesťanského života. In *Svätost křtu a obnova křestní milosti ve svátosti smíření*. Hradec Králové: Biskupství královéhradecké, 2012, s. 10

²⁰ Srov. *Gaudium et spes*, čl. 22

²¹ Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 383

²² Tamtéž, s. 226

Zřetelně to vyjadřuje kenotický hymnus o Božím služebníkovi: „*Kristus Ježíš, ačkoli má božskou přirozenost, nic nelpěl na tom, že je rovný Bohu, ale sám sebe se zřekl, vzal na sebe přirozenost služebníka a stal se jedním z lidí. Byl jako každý jiný člověk, ponížil se a byl poslušný až k smrti a to k smrti na kříži. Proto ho také Bůh povýšil a dal mu Jméno nad každé jiné jméno, takže při Ježíšově jménu musí pokleknout každé koleno na nebi, na zemi i v podsvětí a každý jazyk musí k slávě Boha Otce vyznat: Ježíš Kristus je Pán.*“²³

Toto svědectví dokládá, co pro lidstvo a jeho spásu Kristus vykonal. Ježíš jako absolutní nositel spásy je nadějí pro každého člověka. Pouze v osobě Ježíše Krista se plně projevuje všeobecná Boží spásná vůle. „*Cílem vtělení je spodobení člověka s Bohem.*“²⁴ Dokonalá spása, totiž divinizace člověka, není možná bez úplné účasti na ponížení Syna.

Zde je vhodné připomenout slova často v soteriologii používaná, kterými jsou spása a vykoupení. Při popisu Ježíšovy činnosti se s oběma termíny setkáváme. Nelze obě slova oddělovat, neboť spolu úzce souvisí. Vykoupení je vysvobození z hříchu. Spása pak znamená Boží zásah, povolání, zbožštění člověka. To se ovšem může naplnit teprve za předpokladu, že člověk bude vysvobozen z područí hříchu, vykoupen.²⁵

Toto všechno se děje skrze jednu konkrétní osobu Ježíše Krista. On je nejen prostředník spásy, ale on tou spásou je.²⁶ Přišel na svět spasit celého člověka. Spása je osobním vztahem mezi člověkem a Bohem. Zde se dotýkáme centrální události dějin spásy, kterým je *Mysterium Paschale*. Pouze ve světle této velikonoční události jsme schopni vírou přijmout, stejně tak jako jeho učedníci, Ježíše, v jehož osobě se jednou provždy uskutečnilo zaslíbení eschatologické Boží přítomnosti.²⁷ Centrální událost naší spásy a našeho vykoupení je zejména v Janově evangeliu právě Kristova smrt na kříži.²⁸ Ježíšova smrt je zjevením absolutní lásky Otce. Kříž je středem dějin spásy. Ježíšovo lidství, jeho vtělení, vrcholí právě v hodině kříže. Na kříži se vyjeví, že Ježíšův život je nejen zjevením Otce, ale také cestou vedoucí k Otci. Lidé jsou Kristem vykoupeni tak, že se stal tím, čím jsou, aby se i lidé stali tím, čím je on.

²³ Flp 2, 6-11

²⁴ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 384

²⁵ Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 378

²⁶ Tamtéž, s. 377

²⁷ Tamtéž, s. 275

²⁸ Srov. Jan (1,29; 10,11; 12,24.33; 15,13; 19,34)

1.4 Tajemství smrti

Smrt a její tajemství provází lidstvo od jeho počátku. Základnímu popisu tohoto tajemství je určena tato kapitola. Stojíme před otázkami týkajícími se původu smrti, jejího smyslu, utrpení a souvislosti utrpení se smrtí. Otázek existuje mnoho. Smrt se týká každého člověka. Všichni se s ní setkáváme. Někteří se cítí být tímto tématem odpuzováni, jiní zase přitahováni až fascinováni.²⁹ Smrtelnost člověka je holým faktem a každý, ať jednotlivec, rodinné společenství či celá společnost, se s ní musí nějakým způsobem vyrovnat. Je zřejmé, že se dotýkáme tajemství, které se snažíme nějakým způsobem popsat a objasnit.

Joseph Ratzinger se zamýšlí nad postavením člověka v technokratické společnosti, kdy je člověk včetně jeho metafyzické struktury vytlačen na okraj zájmu. Otázky po smyslu života a po jeho směřování a naplnění jsou vytěsňeny. Stejně jako narození dítěte, tak také smrt již v dnešní době není úplně součástí úzkého kruhu rodiny. *„Rodina, která už dnes figuruje jen jako místo k přenocování, se přes den rozkládá; nemůže být ochranným prostorem, který umožňuje lidem setkávání při narození, v životě, nemoci a umírání.“*³⁰ Nemoci a následně také smrt jsou vyňaty z běžného lidského života jako něco, co je čistě technicky a mechanicky řešitelné. Ovšem zdá se, že z celého problému týkajícího se přijímání smrti ve společnosti nám mizí i samotný člověk, připomíná Ratzinger.

Téma smrti je společným průsečíkem pro lidi věřící i nevěřící. Každé setkání s něčím, co člověka jakýmsi způsobem přesahuje, zanechává v lidské duši hlubokou stopu. Smrtí se najednou otevírá pohled na uplynulý život. Nezřídka se vyjasňují mezilidské vztahy v rodině, společenství, ale také vztahy k Bohu. Smrt je určitou reflexí pro blízké zemřelých, kteří jsou doposud plni života, a myšlenky na jeho pozemský konec si vůbec nepřipouští.

Otázka po smrtelnosti člověka je spojena s otázkou po jeho původu a jeho stvoření. Člověk jako vrcholné dílo Stvořitelovy vůle je zasazen do dějin. V Genezi čteme, že se tak stalo na konci Božího stvořitelského konání. Cítíme jistý dynamismus lásky v tom, že stvořitelské dílo stále pokračuje. Člověk jako Boží obraz je povolán

²⁹ Srov. NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*, s. 5

³⁰ BENEDIKT XVI.. *Eschatologie - smrt a věčný život*, s. 49

k účasti na díle stvoření a stává se jeho součástí. Dostává darem možnosti vlády nad veškerými bytostmi. Člověk dostane stvořený svět do zcela lidského užívání.³¹

Vladimír Boublík poukazuje na to, že člověk je Bohem stvořen láskou, skrze kterou je také vtažen do Božího sebesdílení. Bůh miluje člověka a zároveň se nechává milovat jeho láskou. Ačkoli je člověk přizván do společenství s Bohem, přesto si Bůh vyhrazuje jistý odstup. Je jasný rozdíl mezi nekonečným a věčným Bohem a konečným stvořením. Bůh se projevuje ve své nekonečné dobrotě tím, že tvoří svobodně a z lásky. Svoji svobodu také věnoval člověku. Svobodu takovou, že ji lze zneužít i vůči svému Tvůrci. Člověk dostal svobodu darovanou Boží lásku odmítnout. Svým porušením Smlouvy člověk upadá do hříchu. Teologicky se původ hříchu a smrti vysvětluje právě Adamovým přestupkem.³²

Boublík se zaměřuje na určité napětí v dějinách spásy mezi láskou a hříchem. Definitivní přemožení hříchu a nicotné smrti vidí v síle výkupné Kristovy lásky. Zastává postoj chtění hříchu Bohem, kdy Bůh chce také hřešitelnost, jelikož chce plnost stvořené lásky. Každé střetnutí hříchu s láskou je překonáno Kristovou výkupnou láskou. Díky tomuto střetnutí, nazývaným zde „zákonem“, je možné částečně objasnit záhady hříchu, utrpení a smrti.³³ Ve vůli Boha dopouštějícího hřích se dle Boublíka nachází odpověď na otázky týkající se jeho mlčení a neprojevení se v dějinách, zejména pak jeho nedosažitelnosti v okamžicích smrti. Tímto dialektickým pnutím lidského bytí vysvětluje možnosti člověka v jeho rozhodnutí se pro život v plnosti nebo neodvolatelné rozhodnutí pro hřích. Zastává postoj pro neexistenci dvou lidských skupin, kdy jedna by měla být určena ke spáse a druhá k věčnému zavržení. V dějinách spásy podřízených Kristu je pouze jediné lidstvo povolání k plnosti. Toto jediné je ovšem pod stálou hrozbou hříchu, která je ale podřízena lásce. Vše je závislé na Boží vůli, která má moc pozvednout člověka z otroctví hříchu nebo jej v hříchu ponechat. Uvádí, že dialektické napětí lze překonat jedině a pouze výkupnou láskou projevenou neodvolatelně ve smrti. Až v okamžiku smrti se vytvářejí dvě skupiny lidí. Jedna, která vytváří společenství lásky a druhá nalézající se svým neodvolatelným odmítnutím Kristovy lásky ve věčné nicotě hříchu. Dvě oddělené skutečnosti existují teprve po smrti a nikoli před ní, uvádí Boublík.

³¹ Srov. Gn 1, 28

³² Srov. BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, s. 22

³³ Srov. BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, s. 25

Z uvedeného plyne, že lidstvo zmíněnou spásně dějinnou dialektiku musí přijmout. Jsme Bohem předurčeni „*k lásce prožívané za ustavičného přemáhání hříchu v utrpení a smrti.*“³⁴ Touto větou Boublík ukazuje na přítomnost a tím i smysl smrti v lidském životě. Uvádí zde, že láska až do posledního okamžiku lidského života spoluexistuje s dopouštěním hříchu. Hovoří v tomto smyslu i o správném pochopení Boží přítomnosti v lidském životě. Bolestné události, zejména utrpení a smrt, jsou Bohem chtěny, neboť skrze ně připravuje člověka na zjevení Kristovy výkupné lásky.

Biblické pojetí smrti reflektuje Joseph Ratzinger. Uvádí, že izraelský národ od svých prvopočátků původně chápe smrt jako normální naplnění pozemského života. Dlouhověkost a rozsáhlé potomstvo jsou znaky zvláštní Boží přízně. Naopak nemoc, bezdětnost či smrt v raném věku jsou jasným důkazem zásahu smrti. Jde o trest za spáchané hříchy. Mrtví následně sestupují do šeolu. Jsou zde jakýmsi způsobem odděleni od světa živých. Mají zde svůj zvláštní způsob bytí a nebytí zároveň.³⁵ V šeolu je mrtvý oddělen od života a ani Jahve v šeolu nemá vládu a není tam chválen.

Dále Joseph Ratzinger rozvíjí v reflexi starozákonního stylu nauky témata týkající se určité souvislosti mezi fenoménem nemoci a smrti. Již nemoc je chápána jako určitá predikce smrti. Nemocný člověk směřuje ke ztrátě komunikace, mezilidských vztahů a dosavadních sociálních struktur. Nemoc je jakýmsi předstupněm smrti. V nemoci je člověk také opuštěn a izolován. Svým způsobem je vydán nicotě stejně jako ve smrti.³⁶

Lze s Ratzingerem konstatovat, že ve Starém zákoně převládá zaměřenost na stvořený svět. Víra v Boha zamezuje přehnanému kultu smrti. Náznaky budoucího věčného života se dají vysledovat v mudroslovné literatuře, zejména v knize Job a Kazatel. Obě se zabývají pomíjivostí tohoto světa a zároveň dodávají naději na budoucí definitivní život. I utrpení, nemoc a následná smrt je v uvedených knihách vnímána ve zcela novém světle. Je chápána jako cesta otevření se životu. Můžeme sledovat, že Jahve má silnější moc, než je moc šeolu. Patrné je to z úryvku žalmu: „*proto se raduje mé srdce, má duše plesá, i mé tělo bydlí v bezpečí, neboť nezanecháš mou duši v podsvětí, nedopustíš, aby tvůj svatý spatřil porušení.*“³⁷ Z uvedeného plyne, že člověk ponořený do modlitby je plně v Božích rukou.

³⁴ Tamtéž, s. 27

³⁵ Srov. BENEDIKT XVI.. *Eschatologie - smrt a věčný život*, s. 56

³⁶ Srov. BENEDIKT XVI.. *Eschatologie - smrt a věčný život*, s. 57

³⁷ Žl 16,9n

Podle Ratzingera jsou v Novém zákoně otázky smrti konfrontovány s Ježíšovým ukřižováním a zmrtvýchvstáním. Smrtí na kříži Bůh v osobě Krista vstoupil do míst, kde Bůh není chválen, do míst bez komunikace. Svou přítomností v šeuolu Bůh přemáhá moc smrti.³⁸ Touto stěžejní událostí křesťanské víry Ježíš smrt překonal. Smrt byla zničena „jako poslední nepřítel“.³⁹ Ratzinger zdůrazňuje, že v Písmu svatém nikdy není smrt chápána jako přítel člověka, díky které dojde k oddělení nesmrtelné duše od těla, ale vždy jako nepřítel. Křesťanství odmítá dualismus duše a těla. Člověka chápe vždy v jeho celistvosti. Tak také nahlíží na smrt, která je skutečným zánikem celé bytosti.

Vírou v Ježíšovo přemožení smrti lze nahlížet na fyzickou smrt na konci lidského života ve zcela jiném světle. Jakkoli se jedná vždy při setkání s fenoménem smrti o bolestné události, je možné toto překonat pouze vírou a nadějí na věčný život. Vstupujeme-li křtem do plnosti Ježíšova života, vstupujeme tím zároveň do jeho smrti, ale hlavně do jeho zmrtvýchvstání.

2 Momenty setkání člověka s Kristem ve smrti a jejich slavení v pohřební liturgii

V 1. části jsem prokázal, že ve své smrti na kříži se Ježíš Kristus spojil s každým člověkem, a že to slavíme křtem. Pohřební liturgie se na tomto základě může stát „prodloužením stavu křtu“. To vnáší do této liturgie světlo, že se nebude týkat jen formálně pokřtěných, ale bude všem znamením jednoty Krista se všemi.

V dalších částech podám částečný popis jednotlivých momentů, při kterých se člověk setká s Kristem ve smrti, a jak se následně tyto promítají ve slavení pohřební liturgie. Závěr kapitoly je pak určen popisu jednotlivých forem pohřbu v katolické církvi.

2.1 Pokání

V předchozí kapitole jsem nastínil smrt jako tajemství, kterého se na konci lidského života dotýkáme. S ohledem na víru ve vzkříšení celého člověka, tedy nejen

³⁸ Srov. BENEDIKT XVI.. *Eschatologie - smrt a věčný život*, s. 64

³⁹ 1 Kor 15, 26

duchové duše, ale i těla, považují za nutné zmínit některé předpoklady života věčného. Jedním z nich je pokání, kterému je určena tato kapitola.

Pro dosažení cíle člověka, kterým je svatost a věčný život, je třeba být čistý a bez poskvrny hříchem. I po zrození z Ducha svatého skrze křest zůstává v naší lidské přirozenosti slabost a křehkost s náklonností ke hříchu neboli žádostivost.⁴⁰ Do Božího království lze vstoupit díky milosti Ježíše Krista. K tomu je třeba svobodné odpovědi člověka na Boží lásku. Odpověď spočívající v našem obrácení. Lze říci v našem „návratu“ k Otci.⁴¹ Naši mysl a srdce musíme nasměrovat na kříž. Na ten kříž, kde z Ježíšova těla proudí nekonečný pramen milosti. Touto milostí jsme voláni k rozchodu s hříchem, k odporu vůči špatným skutkům a k ochotě změnit své jednání. Pokání by se nemělo zaměřovat s pojmem lítost. Bůh je ten, který nás volá k obrácení. Zdarma nám dává možnost zahlazení naší minulosti svou milostí.⁴²

Kající praxe se projevuje v úvodu každé mše svaté. Zpytuje se svědomí a veřejně před církví jsou vyznány hříchy a je žádáno odpuštění, které je důležité pro každého člověka. Člověk přiznává svoji slabost a hříšnost, aby mohl přijmout Boží odpuštění. Mešní úkon má v sobě jak aspekty obrácení vnitřního ve formě vyznání vin, tak také konkrétní projev vnější, který se projevuje tlučením na hrud' v oblasti srdce. Symbolické jednání odkazuje na to, že mimo vnitřního pokání existuje i pokání vnější formou zadostiučinění a konkrétního lidského skutku. Názorně na to poukazuje věta z Matoušova evangelia: „*Jdi se napřed smířit se svým bratrem*“.⁴³

Zejména při pohřební liturgii je akcentováno téma smíření. Vyznání vlastních vin je spojeno s vinami zemřelého. Nejenom, že je odpuštění vyprošováno, ale také poskytnuto. Bez úplného oboustranného odpuštění nelze dojít plného smíření. Není cílem ani záměrem zde objasňovat veškeré způsoby kajícího a slavení svátosti smíření. Pro téma mé práce plně postačí zaměřit se na nutnost pokání a následného smíření v období konce lidského života.

Základ pro úvahu o důležitosti pokání je trinitární vztahová láska. Člověk se podobá Bohu jako jeho obraz a je přizván k životu ve vztazích. Mimo vztah k Bohu se jedná o naplňování mezilidských vztahů. Každý člověk má sklony ke hříchu a potřebuje

⁴⁰ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1426

⁴¹ Srov. Lk 15, 18

⁴² Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1431

⁴³ Mt 5, 24

obrácení. „Řekneme-li, že hřích nemáme, klameme sami sebe a není v nás pravda.“⁴⁴ Každý se má snažit o stálé obrácení se v průběhu života. Neustále prosit o sílu Boží milosti, ale také ji s pokorou přijímat. Člověk je dialogickou bytostí zasazenou svou uskutečňovanou existencí do dějin. V této existenci musí vždy integrovat i svou budoucnost, kterou „chápe jako horizont, před kterým v mnohorozměrnosti své stvořené skutečnosti naplňuje sebe sama a ve kterém se mu Bůh přislíbil jako absolutní transcendentní budoucnost.“⁴⁵

Lidé mají potíže přijmout Ježíšovu výzvu k totálnímu a stálému obrácení se.⁴⁶ Je třeba být vděčný za Boží milost, která umožní smíření. Zde se nabízí možná úvaha o smyslu utrpení a nemoci, které často smrti předcházejí. Evokuje to pohled na utrpení jako na nástroj vylití bezbřehé lásky.

Joseph Ratzinger rozvíjí myšlenku vymýcení utrpení z lidského života. Společnost se snaží zamezit nebo alespoň zmírnit utrpení pomocí lékařské vědy či psychologie. Mluví zde o nových společenských hodnotách, jejichž cílem je definitivní vykoupení lidstva. Společnost zavrhuje lásku a popírá člověka. „Člověk, který se nevystavuje utrpení, se odpírá životu. Útěk před utrpením je útekem před životem.“⁴⁷ Ratzinger neglorifikuje utrpení jako něco člověku příjemného. Také nekonstatuje, že je špatnost lidské utrpení mírnit. Pouze klade důraz na kompaktnost celku lidství. Nechce od sebe oddělovat jednotlivé aspekty lidského bytí.

2.2 Očišťování

Předchozí část byla zaměřena na jistý druh očisty formou pokání, který potřebuje každý člověk. Pokání je chápáno jako úkon pro živé, očišťování, kterému je věnována tato kapitola, naopak pro zemřelé.

Magisterium učí o umírajících v Boží milosti a přátelství, kteří si jsou jisti svou věčnou spásou, ovšem ještě nejsou zcela dokonale očištěni, že jsou podrobena očišťování pro dosažení svatosti. Ta je nutná pro vstup do Boží radosti.⁴⁸

Jak již bylo uvedeno, v okamžiku smrti dochází k neodvolatelnému a definitivnímu rozhodnutí pro budoucnost člověka při osobním setkání s Kristem

⁴⁴ 1 Jan 1, 8

⁴⁵ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 541

⁴⁶ Srov. Mk 1,15

⁴⁷ BENEDIKT XVI.. *Eschatologie - smrt a věčný život*, s. 70

⁴⁸ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1054

Soudcem. Budu se věnovat pouze partikulárnímu soudu, nikoli konečnému, ke kterému dojde na konci věků při druhém příchodu Ježíše Krista.

Vladimír Boublík se zamýšlí nad soukromým soudem s ohledem na Ježíšovo kázání v dějinách spásy. Vyslovuje myšlenku, že postoj Ježíše Soudce k lidem bude zrovna takový, jaký my lidé zaujmeme v průběhu života k Ježíšovu slovu, k jeho utrpení a k jeho smrti. Dokládá to slovy apoštola Jana, který v páté kapitole svého evangelia hovoří o předání soudu Synovi a o víře, skrze kterou nepodléháme soudu, ale přecházíme do věčného života.⁴⁹ Tímto také vysvětluje Ježíšovu eschatologickou řeč⁵⁰, kdy se dvě v evangeliu zmiňované skupiny lidí začínají vyhraňovat už v dějinách. Boublík hovoří také o definitivní volbě v okamžiku smrti. Ta jediná je definitivní, neboť žádná jiná v dějinách definitivní není. Tím pádem jsou Kristovi učedníci odděleni od těch, kteří Krista odmítli až ve smrti.

Z uvedeného plyne, že již v průběhu života jsme voláni k rozchodu s hříchem. Naše životní rozhodnutí předjímají eschatologický soud. Pro definitivní rozhodnutí je nám poskytnut čas. Je pro člověka velkou nadějí možnost neodvolatelného rozhodnutí až právě v okamžiku smrti. Zde je třeba zmínit i případy zemřelých mentálně postižených osob nebo malých dětí. Obě tyto skupiny nemohou z podstaty svého stavu učinit z čistě lidského pohledu nic pro svoji spásu. Otázkám spásy těchto skupin jsem se věnoval v úvodní kapitole s pomocí komentáře Vojtěcha Novotného.

Termín očišťování bezprostředně souvisí s pojmem očištec. Církevní nauka o očištcích se opírá zejména o dva úryvky v Písmu svatém.

Jedním z nich je pojednání o nalezení amuletů u padlých vojáků, které posbíral Juda Makabejský. „*Kdyby nebyl přesvědčen, že padlí vstanou, bylo by zbytečné a marné modlit se za mrtvé. On však byl přesvědčen, že těm, kdo zemřeli ve zbožnosti, je připravena nejkrásnější odměna. To je vznešená a zbožná myšlenka. Proto dal přinést smírnou oběť za mrtvé, aby jim byly odpuštěny hříchy.*“⁵¹

Dalším je pak Kristova řeč o odpuštění všech hříchů s výjimkou hříchu proti Duchu svatému. „*Jestliže se někdo rouhá Duchu svatému, nebude mu odpuštěno ani v tomto věku, ani v budoucím.*“⁵² Tyto dva uvedené příklady dávají dostatečný důvod

⁴⁹Srov. Jan 5,24

⁵⁰Srov. Mat 23,31n

⁵¹2 Mak 12, 43n

⁵²Mt 12, 31

pro víru v posmrtný stav, kdy lze ještě dosáhnout odpuštění. Jedná se o důkaz pro modlitbu za odpuštění pro zemřelé.

Učitelství úřad církve se ohledně existence očistce vyslovil vždy ve smyslu jednak potřeby dokonalého očištění zemřelých ve společenství s Kristem formou podrobení se očištným mukám a také potřeby přímluvných modliteb věřících. Přímluvné modlitby mohou zmírnit očistcová muka.⁵³

Boublík také uvádí, že očistec není nějakým konkrétním místem. Očišťování po smrti pokládá za stav setrvání „ve smrti s Kristem“. Stav dokonalého rozchodu, dokonalého obrácení není ještě člověkem po smrti zcela dokonán. Člověk dle Boublíka musí projít dokonalou „metanoiou“ a dokončit plný exodus ze světa svým rozhodnutím se pro Boha. Člověk je totiž schopen sloužit zároveň Bohu a světu. Tedy i rozhodnutí pro Boha potřebuje být očištěno od nezřízeného lnutí ke světu. Umírající zanechává v dějinách, píše Boublík, dědictví v podobě jak dobrých, tak také špatných skutků. Je zřejmé, že dobré skutky znásobují radost a skutky špatné utrpení. Člověk tím, že nenaplnil svou smrt s Kristem, je konfrontován se svou vlastní nehodností. Je mu známo, že se nemůže Bohu plně přiblížit, dokud totálně nepřetvoří svoje bytí.⁵⁴

Vzhledem k tajemnému spojení všech lidí Kristovým křtem církev přináší oběti formou modliteb a slavení mší svatých. Spojení živých i zemřelých se smrtí neruší. Smrt toto pouto vzájemnosti nemůže zničit. Církev tedy koná prosebné modlitby a přináší za zemřelé eucharistickou oběť. Právě eucharistická oběť je určena k očišťování zemřelého při pohřbu.⁵⁵

Nedílnou praxí církve jsou také odpustky. V dnešní době rozlišujeme odpustky plnomocné a částečné. Církevní nauka o odpustcích je spojená s účinky svátosti pokání.⁵⁶ Odpustky osvobozují od časného trestu za hříchy částečně nebo zcela zásahem církve. Časné tresty za již odpuštěné hříchy se očišťují ve stavu očistce. Jde o usmiřující proces sjednocení s Bohem. Církev může podpořit tento proces svými skutky lásky nebo přímluvami.⁵⁷ Skrze službu církve pomáhají živí členové společenství získat odpustky pro členy zemřelé. Jednota poutníků v eschatologickém rázu putující církve a jejího spojení s církví nebeskou není přerušena. Je posilována a prohlubována vzájemným

⁵³ Srov. BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, s. 173

⁵⁴ Tamtéž, s. 175

⁵⁵ Srov. *Pohřební obřady*, s. 7

⁵⁶ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1471

⁵⁷ Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 557

sdílením dober a duchovních hodnot. Také již zemřelí v plném a důvěrném spojení s Kristem upevňují celou církev ve svatosti a pomáhají jejímu rozvoji.⁵⁸

Zmiňovaným termínem při nauce o očistci je oheň. Vladimír Boublík vyslovuje myšlenku o ohni ve smyslu utrpení člověka v očistci, které může být i ryze „člověčí“ a ne jenom duchovní. Muka budou záviset na vlivu tělesného světa na zesnulého jako důsledku trvajících zlořádů zaviněného hříšníkem. Boublík hovoří o existenci hmotného „ohně“, kdy Bůh používá hmotný svět jako nástroj eschatologické očisty. Závěrem své úvahy vyslovuje tezi o hlavním poslání očišťování, kterým není zmiňovaný „oheň“, ale především očišťování a přetvoření uskutečňované po smrti. Očistec má připravit Kristova učedníka pro bezprostřední vstup do nebe, uzavírá Boublík.⁵⁹

Podobnou nauku rozvíjí též Josef Ratzinger, který otázky spojované s očistcem chápe christologicky. Hovoří o Kristu, který sám je tím soudným ohněm proměňujícím člověka. Uvádí dále, že Kristus svým ohněm rozpálí a přetaví naše lidské srdce tak, že se hodí do živoucího těla jeho organismu. Důvody pro zdůraznění christologického základu vidí Ratzinger v Kristu soudci jako „eschatonu“. Tím říká, že nelze rozlišovat mezi soudcem posledních dnů a soudcem po smrti. Vstup člověka do společenství s Kristem je vstupem do konečného osudu, do eschatologického ohně. Okamžik popsaného proměňujícího setkání se vymyká fyzikálním časovým měřítkům. Časovost spočívá v hloubce překročených a přetvořených propastí, mezi stavem před očištěním a po něm.⁶⁰

Výše uvedené potvrzuje důležitost církevní praxe v různých formách konání modliteb za zemřelé. Bytí člověka není uzavřeno samo v sobě. Člověk je vztahová bytost a jeho smrtí se vztahy neruší. Stále trvají v lásce nebo nenávisti k ostatním. Svou vztahovostí je každý sám sebou v ostatních, s ostatními a skrze ostatní.⁶¹

Myšlenkové okruhy vztahů mezi živými a zemřelými Joseph Ratzinger reflektuje úvahou o zastupující křesťanské lásce jako ústřední křesťanské danosti. Pro lásku v daleko větší míře neexistují hranice smrti. Možnosti pomáhat zahrnují celé „*communio sanctorum*“ v tomto světě i na druhé straně prahu smrti. Přímluvy svatých

⁵⁸ Srov. *Lumen gentium*, č. 49

⁵⁹ Srov. BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, s. 177

⁶⁰ Srov. BENEDIKT XVI.. *Eschatologie - smrt a věčný život*, s. 145

⁶¹ Srov. BENEDIKT XVI.. *Eschatologie - smrt a věčný život*, s. 147

mají velký vnitřní význam. Z tohoto důvodu „souzení“ patří do učení o očistci a do odpovídající křesťanské praxe, píše Ratzinger.⁶²

2.3 Věčný život

V kapitole týkající se věčného života se budu zabývat prozatímním uzavřením procesu osobního přechodu z dějin do věčného života, který je definitivně dovršen při eschatologickém vzkříšení.⁶³

„*Věčný život je dovršené a naplňující společenství s Bohem.*“⁶⁴ Pro upřesnění pojmů věčnost a život použiji vysvětlení, které podává Gerhard Ludwig Müller. „Životem“ nazývá definitivní formu lidského bytí. Jedná se o vnitřní určení jsoucího, které je schopné vnitřního života, autenticity a vnitřního postoje vůči odlišnostem. Ve společenství s Bohem dosahuje člověk svého cíle. Lidská osoba spoluuskutečňuje činné Boží bytí. Tím naplňuje život, nazývaný věčný, v extenzivním smyslu. Věčnosti nelze rozumět jako něčemu ohraničenému, empiricky odvozenému z běžného pojmání času. Jako je rozdíl mezi bytím Boha a stvoření, tak je také věčnost a čas adekvátním způsobem vlastní buď Bohu, nebo stvoření, uvádí Müller. Boží věčností nazývá Müller absolutní identitu Boha se sebou samým. Tím říká, že Bůh nezačíná nějakým nahodilým způsobem existovat ve věčnosti, ale že jeho věčností je jeho vlastní bytí. Pro nepoznatelnost Boha také nepoznáváme, co je věčnost. Pouze s využitím analogie na základě jeho působení navenek skrze bytí jsme schopni věčnost popsat. Lidský život je determinován svým omezením časovostí a tím i konečností bytí, kterou nelze smrtí opustit. Jak Müller uvádí, tak „*pouze v Bohu spadají podstata a život zcela v jedno. Boží sebedělení v Kristu, ve kterém se nám ve své odhodlanosti zjevil, je základem neztratitelnosti našeho aktu bytí.*“⁶⁵

S pojmem věčný život nelze spojovat jen život v plnosti naplněním Božího království v člověku, ale také s možností věčného zavržení. Není zřejmé, zda vůbec nějaká zavržení budou, ale je jisté, že i zatracení budou mít věčný život, ovšem nenaplněný Boží láskou, píše Müller.⁶⁶

⁶² Tamtéž, s. 147

⁶³ Srov. BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, s. 177

⁶⁴ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 575

⁶⁵ MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 575

⁶⁶ Tamtéž, s. 576

Bůh zachovává i zatracené při životě, pouze jim v okamžiku jejich smrti znemožní pokračování v činnosti proti jeho spásné vůli. Předpokladem věčného trestu je osoba nositele trestu. Pokud by Bůh zničil existenci bytí věčně zavržených, pak by mělo peklo význam pouze jako sebeuspokojující pomsta Boha.⁶⁷

Nejprve bych se zaměřil na popis cíle lidského života, kterým by mělo být naplnění lidské existence definitivním příchodem Boha do jeho života. V křesťanské tradici je toto naplnění nazýváno nebem.⁶⁸

Nebe, jak popisuje Ratzinger, není nějaké nehistorické místo, kam „vstoupíme“. Je třeba vidět existenci nebe christologicky. Člověk se nachází v nebi do té míry, do jaké je ve společenství s Kristem. Je to právě Kristus, který nás uvádí do společenství s Otcem. Klíčem pro primárně personální skutečnost nebe je velikonoční tajemství Ježíšovy smrti a jeho zmrtvýchvstání. Uvedenou christologickou výpovědí, kdy skrze Krista je čistě otevřený člověk cele proniknut Boží plností, je možné rozvinout ekleziální tezi. Pokud se nebe zakládá na bytí v Kristu, pak také zahrnuje všechny, kteří dohromady tvoří jediné tělo Kristovo. Z toho plyne, že nebe je otevřené společenství svatých neznající izolaci. Jedná se o nebe individuální, kdy každý vidí Boha svým způsobem. Tak jako v pozemském životě, tak také v nebi, každý přijímá Boží lásku svým nezaměnitelným způsobem.⁶⁹

Podobný směr uvažování volí i Vladimír Boublík, který dochází k závěru z antropologického pohledu na budoucnost stvoření. Jedině v lásce člověk může dokonale naplnit své bytí. Jedná se o lásku k Otci skrze Krista v jeho Duchu. Poznání Otce tváří v tvář je prvním předpokladem věčného života, láska a smlouva lásky pak jeho dovršením.⁷⁰

Po popisu nebe považují za potřebné se také zmínit i o jeho opaku nazývaným peklo. Stvořitelem darovaná svoboda může vést až k odmítnutí Boží lásky a tím k věčnému zavržení. Jedná se o trvalý a neměnný stav ztráty společenství s Bohem.⁷¹ Peklo bezprostředně souvisí s dokonalým svobodným smrtelným hříchem. Hřích předznamenává lidskou pýchou odvracení se od lásky Boha. Člověk se odmítá podříditi Bohu a staví do popředí pouze svou soběstačnost.

⁶⁷ Tamtéž, s. 576

⁶⁸ Srov. BENEDIKT XVI.. *Eschatologie - smrt a věčný život*, s. 147

⁶⁹ Tamtéž, s. 149

⁷⁰ Srov. BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, s. 181

⁷¹ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1033

Boublík rozebírá následky hříchu vedoucí ke stavu věčného zavržení. Popisuje, kdy tento stav vzniká. Nezdůrazňuje předchozí hříchy spáchané za života, nýbrž dokonalý a neodvolatelný smrtelný hřích spáchaný v okamžiku smrti. V okamžiku smrti od Krista odloučený hříšník ničí svým svobodným rozhodnutím jedinou možnost uskutečnění své vlastní budoucnosti. Stav zavržení vysvětluje jako nevratné a definitivní odmítnutí lásky k ostatním a k hmotnému světu. Člověk bez schopnosti milovat je vyprázdněný ve svém bytí, které totálně znetvořil. „*Peklo je jediné dilo, které může být provedeno výlučně jen člověkem.*“⁷²

Hříšník a nikoli Bůh je ten, který vytvořil nepřekonatelnou propast mezi vládou lásky a hříchu. Naději vzbuzuje tvrzení, kdy Boublík říká, že dosáhnout věčného zavržení není snadné. Je to možné, ale jedná se o „boj“ proti tajemství lásky. Nastoluje otázku, zda existuje místo, kde není přítomna láska. Jasná odpověď chybí, ale je akcentován názor na zavržení jako na pouhou možnost, nikoli jistotu. Člověk žijící v dějinách, a stvořený pro Krista, sám sebe chápe jako stvoření pro lásku. Touto láskou darovanou Stvořitelem lze neustále překonávat možnost zavržení a nalézt tak plnost věčného života.⁷³

Z výše uvedeného vyplývá vhodnost konání pohřebních obřadů za všechny zemřelé. V okamžiku smrti může dojít spásy zásahem Krista soudce každý, kdo projeví svou lásku a neodmítne Boží milost. Ježíš Kristus přemohl smrt svou smrtí a tím umožnil spásu pro každého člověka.⁷⁴ Církev pohřebními obřady celebruje Kristovo velikonoční tajemství a tím vyprošuje zemřelým duchovní pomoc.⁷⁵

2.4 Naděje na vzkříšení celého člověka

V předchozí kapitole jsem se věnoval věčnému životu v jeho začátku. Zde, v souladu s učením církve, chci pojednat o eschatologickém vzkříšení, které je završením věčného života. Víra ve vzkříšení z mrtvých je přítomna v církvi již od jejích počátků. Formulace Kréda vrcholí vyznáním víry ve vzkříšení na konci časů.⁷⁶

⁷² BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, s. 185

⁷³ Tamtéž, s. 188

⁷⁴ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1019

⁷⁵ Srov. *Pohřební obřady*, s. 7

⁷⁶ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 988

Víru na vzkříšení váže přímo na svou osobu Ježíš, když říká: „*Já jsem vzkříšení a život.*“⁷⁷ Tímto výrokem je vyslovena naděje na budoucí vzkříšení celého člověka, jeho duše i těla.

Gerhard Ludwig Müller hovoří o budoucím vzkříšení tak, že není snadné přijmout tuto myšlenku pouze světlem rozumu. Je třeba vyjít z objasnění vlastního bytí člověka a jeho existence. Ta se uskutečňuje duchovně-tělesnou jednotou. Dle záměru Stvořitele je nesmrtelná duše nositelkou stvořené přirozenosti člověka. S její podstatou se neslučuje bytí mimo hmotu. Po smrti se rozpadající tělo činí duši neúplnou. Ze své přirozenosti touží po opětovném spojení s tělem. Toto spojení je mimo možnosti čehokoliv stvořeného. Tuto moc má jen a pouze Bůh sám, který dokáže obnovit plnou integritu člověka. Duše není nikdy zcela „netělesná“, neboť si v sobě nese princip identity sebevyjádření v lásce. Tímto je vysvětlena i budoucí podoba vzkříšeného těla člověka. Člověk povstane ve své materiální identitě se svou pozemskou existencí včetně svého generického zjevu, uvádí Müller.⁷⁸

Ve svých úvahách jde až k otázkám týkajících se stavu vzkříšených těl, včetně jejich pohlavnosti. Rozdílností pohlaví je vyjevna moudrost Stvořitele, který v různosti stvořeného řádu nechává proniknout věčnou Boží lásku. Vzkříšená těla si sice zachovají svůj přirozený vzhled, ale nebude již nutné obstarávání potravy ani plození potomstva. Dějiny dojdou svého konce a zdrojem všeho bude Bůh naplňující duši i tělo.⁷⁹

Při celebrování pohřebních obřadů jsou tyto zmíněné argumenty podporující křesťanskou víru reflektovány. Je v nich vyjádřena naděje na budoucnost. Smrtí tělesnou život ve své plnosti nekončí, ale je Kristem proměněn. Díky Ježíši Kristu má i smrt kladný smysl.⁸⁰ Zejména výběr čtení z Písma má ukazovat na naději spojenou se vzkříšením.

V Pohřebních obřadech jsou starozákonní čtení doporučena zejména z knihy Job, knihy Moudrosti a proroka Izaiáše. Ve všech úryvcích se objevuje téma věčné budoucnosti v Boží blízkosti. Není opomenuta zkouška formou očišťování⁸¹. Je v nich vyjádřena naděje života věčného popisem budoucí slávy, kterou Hospodin přislíbil všem v Něho doufajícím.⁸² Responsoriální žalmy jsou vybrány tak, aby podtrhly touhu po

⁷⁷ Jan 11, 25

⁷⁸ Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 560

⁷⁹ Tamtéž, s. 561

⁸⁰ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1010

⁸¹ Srov. Mdr 3, 1-9

⁸² Srov. Iz 25,9

Boží blízkosti. Přímo se v jejich textech, které jsou uvedeny v Pohřebních obřadech, nevyskytuje zmínka o vzkříšení. Naopak doporučená čtení z Nového zákona se tématu vzkříšení těla věnují ve velké míře. Zejména se jedná o Pavlovy listy a Zjevení svatého apoštola Jana. Evangelia jsou uvedena různého zaměření.

2.5 Obřady pohřbu v církvi

V úvodní kapitole jsem zmínil, že křesťanský pohřeb je znamením naděje pro všechny. Každý zemřelý se ve smrti připodobní Kristu. Tím se současně stává znamením jednoty Krista se všemi lidmi.

V této části se zabývám konkrétními podobami a možnostmi pohřebních obřadů, které vysluhuje katolická církev. Přestože je křesťanský pohřeb liturgickým obřadem, neuděluje zesnulému žádnou svátost ani svátostinu, protože tento již „přešel“ za hranici svátostné ekonomie.⁸³ Nebudu se zabývat historickým vývojem, ale budu popisovat jejich způsob dle pokynů v Pohřebních obřadech vydaných Českou biskupskou konferencí v roce 1999.

Obecná doporučení neobsahují žádný přísně stanovený způsob vedení pohřbu. Při každém křesťanském pohřbu musí být zřejmé, že církev slaví velikonoční tajemství Ježíše Krista, především jeho zmrtnýchvstání. Tím církev zřetelně vyjadřuje velikonoční smysl křesťanské smrti.⁸⁴ Je doporučeno brát zřetel na místní zvyklosti jednotlivých oblastí i místních společenství, přejímat dobré a vyvarovat se toho, co odporuje duchu evangelia. Vnější okázalost pohřební slavnosti není vhodná a nemá zdůrazňovat rozdíly ve společenském postavení zemřelých.⁸⁵

Církev uvádí v Pohřebních obřadech tři způsoby pohřbu. Všechny tři reflektují určité místní podmínky. Mají společnou část, kterou je bohoslužba slova.

První způsob má obřady pouze na jednom místě. Jedná se o výjimečné případy vedení obřadů zejména v domě zemřelého. Vzhledem k minimální četnosti se nebudu tímto způsobem blíže zabírat.

Druhý způsob počítá s dvěma obřady na hřbitově a neslouží se mše. Myšlena je tím obřadní síň a obřady u hrobu. Sloužení mše bez rakve se zemřelým se v tomto případě doporučuje před pohřbem nebo po něm.

⁸³Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1684

⁸⁴Srov. *Sacrosanctum Concilium*, čl. 81

⁸⁵Tamtéž, čl. 32

Třetí způsob obsahuje obřady v domě zemřelého, v kostele a na hřbitově. Zejména na venkově se při tomto způsobu konaly průvody z domu smutku do kostela a z kostela na hřbitov. Vzhledem k okolnostem se průvody z domu do kostela téměř nekonají. Silniční provoz je silný i na vesnicích. Není možné při průvodu zajistit bezpečnost účastníků a zachovat smuteční a důstojný charakter pohřbu. V místech, kde je kostel v blízkosti hřbitova, se průvod z kostela ke hrobu koná. V ostatních případech nikoli.

2.5.1 Obřady v kostele

V první řadě se zaměřím na nejčastější způsob celebrování pohřebních obřadů, kterým je mše svatá, případně bohoslužba slova, v kostele a poslední rozloučení u hrobu. Pohřební obřady koná kněz, pokud není mše, tak může obřady vykonat i jáhen. Liturgickou barvou je při pohřbech barva fialová, případně černá. Bílá barva se používá při pohřbech dětí. Pohřební mše se mohou slavit kterýkoli den kromě zasvěcených svátků, adventních, postních a velikonočních nedělí, čtvrtka Svatého týdne a velikonočního tridua.⁸⁶

V kostele je rakev se zemřelým umístěna dle jeho postavení v liturgickém shromáždění. Vysvěcení služebníci církve jsou čelem k lidu, ostatní tváří k oltáři.⁸⁷ Na rakev biskupů, kněží nebo jáhnů je možné položit misál, evangeliář, bibli nebo kříž.

Mše probíhá obvyklým způsobem. Začíná se průvodem ze sakristie při zpěvu vhodné písně nebo za instrumentálního hudebního doprovodu. Mešní formulář se zvolí z misálu podle liturgického období a podle osoby zemřelého. Je rozlišeno, zda se jedná o vysvěceného služebníka, člena řeholního společenství, dítě nebo dospělého člena společenství.

Po vstupních obřadech následuje bohoslužba slova, při které je možné číst tři čtení. Čtení z Písma lze libovolně vybrat z množství textů. Měly by být zvoleny s ohledy na pastorační důvody ve spolupráci s rodinou zemřelého nebo společenství věřících. První je starozákonní mimo dobu velikonoční, kdy se čtou Skutky apoštolů nebo kniha Zjevení svatého apoštola Jana. Po tomto čtení se zpívá responsoriální žalm, následuje druhé čtení a poté evangelium.

⁸⁶ Srov. *Všeobecné pokyny k římskému misálu: (editio typica tertia 2002)*, č. 381

⁸⁷ Srov. *Pohřební obřady*, s. 25

Homilie pronášená po evangeliu by neměla být „*pohřební chvalořeč*“.⁸⁸ Měla by brát ohled na účastníky pohřbu. Ten, kdo homilii přednáší, by se měl zaměřit na povzbuzení naděje a víry ve vzkříšení pro přítomné. Není žádoucí se nešetrně dotýkat zarmoucených nevhodně zvolenými slovy. Kazatel by si měl být vědom, že se pohřbu vzhledem k jeho sociální úloze ve společnosti účastní široké spektrum lidí. Zde se naskýtá pastorační příležitost oslovení nevěřících nebo i věřících, kteří ovšem svoji víru nepraktikují nebo ji už ztratili.⁸⁹

Po homilii se pronáší přímluvy. I v tomto případě existuje určitá volnost, jak v jejich počtu, tak také znění. Přímluvy se zakončují příslušnou modlitbou. Pokud se koná pohřeb beze mše, mohou se všichni společně pomodlit modlitbu Páně a následuje obřad posledního rozloučení. V případě konání mše se pokračuje obvyklým způsobem přípravou darů.

Ta je zpravidla spojena s průvodem s nimi a začíná tím eucharistická část bohoslužby. Podle místních zvyklostí se společně s chlebem a vínem, které se stanou Kristovým Tělem a Krví, přináší také finanční sbírka. Při přípravě nebo průvodu s dary je vhodný hudební doprovod, který by měl trvat alespoň do doby jejich položení na oltář.⁹⁰ Modlitba nad dary uzavírá přípravu darů.

Při pohřební mši se eucharistická modlitba, střed a vrchol slavení eucharistie, zahajuje prefací za zemřelé. Preface patří mezi proměnlivé části mše. Tímto díkůvzdáním kněz oslavuje Boha Otce a vzdává mu díky jménem všeho lidu.⁹¹ Je možné zvolit z pěti možností. Všechny vyjadřují naději, kterou máme ve víře ve Vzkříšeného. Zmiňují zármutek, který prožívají všichni při setkání se smrtí, ale také připomínají Kristovo vítězství nad smrtí, které nám otevřelo cestu k věčnému životu.⁹² Aklamace celého shromáždění prefací uzavírá.

Následuje anafora. Na výběr jsou čtyři anafory, přičemž čtvrté anafory nelze při mších za zemřelé použít. Má svoji prefaci a pro svoji myšlenkovou návaznost jednotlivých částí textu ji nelze rozdělit.⁹³ Anafora má část epikléze, kdy je vyprošována síla Ducha Svatého k proměnění přinesených darů v Tělo a Krev Krista a část anamnéze, která připomíná příkaz obdrženy od Ježíše Krista, aby církev slavila památku

⁸⁸ *Pohřební obřady*, s. 30

⁸⁹ Srov. *Pohřební obřady*, s. 10

⁹⁰ Srov. *Všeobecné pokyny k římskému misálu: (editio typica tertia 2002)*, č. 74

⁹¹ Tamtéž, č. 78, 79 a)

⁹² Srov. ŠLÉGR, Jan, ed. *Český misál*. Preface za zemřelé

⁹³ Tamtéž. Čtvrtá eucharistická modlitba

Kristova utrpení, vzkříšení a nanebevstoupení.⁹⁴ Při prosbách v eucharistické modlitbě vyjadřujeme sounáležitost slavení se všemi členy církve pozemské i nebeské. Oběť je přinášena za všechny živé i zemřelé povolané „*k účasti na vykoupení a spasení získané Kristovým tělem a krví.*“⁹⁵

Modlitba Páně zahajuje obřad přijímání. Otčenáš patří k základním znalostem a díky tomu se právě v této části pohřebních obřadů spojí celé shromáždění v modlitbě. Kněz následně embolismem rozvine prosbu o ochranu před zlem a nebezpečím a lid doxologií modlitbu ukončí. Při následném pozdravení pokoje je vyjádřena vzájemná jednota a láska ještě před tím, než je přijímána svátost. Je vhodné, aby předsedající pohřebním obřadům dal pozdravení pokoje nejbližší rodině či pozůstalým zemřelého.

Poté za zpěvu nebo recitace Beránku Boží kněz, případně společně s ním jáhen nebo koncelebrant, láme eucharistický chléb. Gesto symbolizuje Kristovo lámání chleba při poslední večeři. Je tím vyjádřena skutečnost jednoho těla Kristova. „*Protože je to jeden chléb, tvoříme jedno tělo, i když je nás mnoho, neboť všichni máme účast na jednom chlebě.*“⁹⁶ Část hostie kněz vpustí do kalicha jako náznak jednoty těla a krve oslaveného a živého Krista.

Svaté přijímání se při mši za zemřelé doporučuje také věřícím příbuzným. Prostřednictvím eucharistie dochází ke spojení s nebeskou liturgií a k předjímání věčného života. Eucharistií je vyjádřena jednota života Božího lidu a společenství božského života. To vytváří podstatu církve.⁹⁷ Kristus přidružuje svou církev a všechny její údy ke své jedinou provždy přinesené oběti, a tak je eucharistie srdcem a vrcholem života církve.⁹⁸ Tajemné spojení mezi živými a mrtvými členy církve dosvědčuje i její učení o eucharistické oběti, která je „*přinášena na smír za hříchy živých i mrtvých, a proto, abychom dostali od Boha duchovní nebo časná dobra.*“⁹⁹

Obřad posledního rozloučení začíná po modlitbě „Po přijímání“ nebo v případě obřadu beze mše skončením bohoslužby slova. Je možné jej vykonat buď v kostele, nebo až u hrobu. Při pohřebních obřadech není udělováno závěrečné požehnání a propuštění lidu jako při běžných mších. Posledním rozloučením celé společenství naposledy pozdraví svého zesnulého ještě před tím, než bude tělo v průvodu odneseno a

⁹⁴ Srov. *Všeobecné pokyny k římskému misálu: (editio typica tertia 2002)*, č. 79 e)

⁹⁵ Tamtéž, č. 79 g)

⁹⁶ 1 Kor 10, 17

⁹⁷ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1325

⁹⁸ Tamtéž, par. 1407

⁹⁹ Tamtéž, par. 1414

pohřbeno. Předsedající pohřbu pronese některou z doporučených modliteb a po chvíli ticha provede výkrop svčenu vodou a okuřování kadidlem za hudebního doprovodu. Tento obřad lze konat pouze při pohřbu, tedy v přítomnosti rakve s tělem zemřelého.¹⁰⁰

Poslední částí pohřbu jsou obřady u hrobu. Před uložením těla zemřelého se posvěti hrob a následují přímluvy. Všechny modlitby u hrobu odkazují na Kristovo vzkříšení spojené s nadějí na vzkříšení z mrtvých všech zemřelých. Jsou v nich vyjádřeny prosby za odpuštění a víra v radost života věčného. Nakonec je možné se pomodlit modlitbu Páně nebo „Zdravas Královno“.¹⁰¹

2.5.2 Obřady na hřbitově

Druhý způsob pohřbu, který zmíním, je obřad v obřadní síni, případně hřbitovní kapli, a u hrobu. Začíná se bohoslužbou slova, která probíhá podobně, jako je tomu v kostele. Před evangeliem se může číst epištola nebo starozákonní čtení. V případě, že nebude až u hrobu, následuje po evangeliu homilie. Poslední rozloučení je možné vykonat ihned po homilii v obřadní síni nebo až u hrobu. Doporučené modlitby včetně pokynů k jejich vykonání pro poslední rozloučení i uložení do hrobu jsou stejné jako u prvního způsobu pohřbu.

2.6 Pohřeb zemřelých dětí bez přijatého křtu

Nadpis reflektuje téma kapitoly. Ve stručnosti připomenu teologická východiska smrti dětí a porovnám je s doporučenými texty pohřebních obřadů.

Ve všech popisovaných způsobech pohřebních obřadů jsou rozdílně pojaty modlitby za zemřelé děti pokřtěné a nepokřtěné. Jejich znění kategorizuje zemřelé děti na dvě skupiny, kdy jednu nazývá křesťany a druhé nikoliv. U prvně jmenované skupiny vyjadřují modlitby jistotu věčné spásy, ve druhé pak odkazují na Boží lásku, která pozůstalé rodiče neopustí.¹⁰²

Znění těchto modliteb zřejmě odráží učení o limbu neboli předpekli. Tím se vysvětlovalo „umístění“ dětí, které zemřely bez přijetí křtu. Podrobněji jsem se této záležitosti věnoval na začátku bakalářské práce v kapitole o důležitosti křtu.

¹⁰⁰ Srov. *Pohřební obřady*, s. 9

¹⁰¹ Tamtéž, s. 59

¹⁰² Tamtéž, s. 75

Vladimír Boublík se tomuto tématu věnuje sice okrajově, ale osud těchto dětí pokládá za vyřešený s odkazem na inspiraci názory vykládající smrt jako spasitelnou událost. Lidská smrt a tedy i smrt dětí je neodvolatelným a dokonalým spojením se smrtí Ježíše Krista. „*Kdo může v Kristu zemřít, může s ním také žít, a to navěky.*“¹⁰³ Ve stejném duchu hovoří také Müller, když konstatuje, že umírající bez plně přijaté ospravedlňující milosti je uschnout ke stavu přirozené blaženosti.¹⁰⁴ Tyto názory potvrzuje koncepce spásy pro nepokřtěné předložená na 2. vatikánském koncilu.¹⁰⁵

Znění modliteb při pohřbu zemřelých dětí by se mohlo používat jednotné a potvrzující věčnou spásu v nebi, aby více odpovídalo učení církve. Kanonické právo umožňuje s dovolením místního ordináře uspořádat církevní pohřeb dětem zemřelým před přijetím křtu za předpokladu vůle rodičů nechat je pokřtít.¹⁰⁶

2.7 Pohřbení do hrobu nebo kremace?

Kapitola si neklade za cíl odpověď na otázku položenou v nadpisu. Tím je popis jednotlivých rozdílů mezi kremací a pohřbem do země. Není ani záměrem hodnotit, který způsob je více a který méně vhodný.

Pohřbívání mrtvých je jedním ze skutků milosrdenství, a proto i s těly zemřelých se má zacházet s úctou a láskou.¹⁰⁷ Tělo je chrámem Ducha svatého.¹⁰⁸ Pro objasnění odpovědi na otázku v nadpisu kapitoly mne inspirovaly myšlenky Vladimíra Boublíka.

Zdůrazňuje, že výchozím bodem každé teologické úvahy o člověku je jeho podstatná jednota. Není tedy na místě poskytnout jakýkoliv prostor k úvahám o možných stopách dualismu. Nikdy se nestaví duše a tělo proti sobě, ani vedle sebe. Na člověka se pohlíží v jeho konkrétní jednotě. Ta zahrnuje rozměr duchovní i tělesný. Boublík definuje tělo v teologickém chápání tak, že je to „*sám člověk ve své nutné otevřenosti k světu.*“¹⁰⁹ Vzhledem k učení o člověku jako Božím obrazu lze pak tuto otevřenost chápat jako projevení Boha v dějinách skrze tělo člověka.

¹⁰³ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, s. 183

¹⁰⁴ Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, s. 528

¹⁰⁵ Srov. *Lumen gentium*, čl. 16

¹⁰⁶ Srov. *Codex iuris canonici = Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny: latinsko-české vydání s věcným rejstříkem*, kán. 1183

¹⁰⁷ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 2300

¹⁰⁸ Srov. 1 Kor 6, 19

¹⁰⁹ BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*, s. 65

Je tedy žádoucí, aby lidé pokládali svá těla za dobrá a hodná úcty, neboť byla stvořena Bohem a posledního dne budou vzkříšena.¹¹⁰

Z uvedeného je zřejmé, že církev dává přednost inhumaci. „*Nezakazuje však pohřeb žehem, pokud nebyl zvolen z důvodů odporujících křesťanské nauce.*“¹¹¹

Obřady při pohřbu žehem se konají totožné jako v obřadní síni nebo u hrobu. Lze je vykonat v budově krematoria s náležitou obezřetností vůči pohoršení a náboženského indiferentismu.¹¹² Obřady v krematoriu se skládají z bohoslužby slova a posledního rozloučení. Jak bylo již dříve uvedeno, tyto obřady může konat kněz nebo jáhen. Po přečtení úryvku z Písma svatého, který by měl odrážet danou skutečnost, se přednese homilie. Poté následuje poslední rozloučení s doporučenými modlitbami zdůrazňujícími naději na vzkříšení smrtelného těla, přímluvy a závěrečná modlitba za zemřelého. I tyto modlitby odkazují na křesťanskou víru ve věčný život a vzkříšení těla. Zakončí se modlitbou Páně a případnou modlitbou za pozůstalé. Celý obřad uzavírá antifona „Zdravas Královno“ nebo „Odpočinutí věčné“.¹¹³

Před kremací stejně jako při pohřbu do země, jsou rozlišeny texty modliteb za děti zemřelé po přijetí svátosti křtu a nepokřtěné. I v tomto případě by zřejmě bylo vhodné sjednocení textů. Odůvodnění bylo popsáno v předchozí kapitole.

2.8 Symbolika vody a velikonoční svíce

Zde mám v úmyslu pojednat o důležitosti a významu symbolů při celebrování pohřebních obřadů, konkrétně vody a světla velikonoční svíce.

Symbol konfrontuje člověka se smyslem. Je vytvořen tím, že ukazuje na jeho význam. Symboly jsou sjednocujícími faktory mezi teologickými a antropologickými obsahy. Člověk potřebuje určitý mezičlánek, pomocí něhož dokáže popsat svoji transcendentální zkušenost. Ta vzniká na hranici mezi vlastní zkušeností a zkušeností, která ho přesahuje. Tím stojí symbol na začátku každé lidské zkušenosti, stává se středním článkem mezi materií a duchem.¹¹⁴ Člověk je zároveň tělesná a duchová bytost, která „*vyjadřuje a vnímá duchovní skutečnosti prostřednictvím hmotných*

¹¹⁰ Srov. *Gaudium et spes*, čl. 14

¹¹¹ *Codex iuris canonici = Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny: latinsko-české vydání s věcným rejstříkem*, kán. 1176

¹¹² Srov. *Pohřební obřady*, s. 10

¹¹³ Tamtéž, s. 89

¹¹⁴ Srov. MUCHOVÁ, Ludmila. *Vyslovit nevyslovitelné: didaktika uvádění do světa symbolů*, s. 50

znamení a symbolů.“¹¹⁵ Člověk potřebuje symboly a znamení pro komunikaci s druhými prostřednictvím řeči a gest. Tytéž principy platí i pro komunikaci směrem k Bohu. Hmotnými viditelně stvořenými věcmi Bůh hovoří k člověku.¹¹⁶

Voda je zdrojem života pro lidi i živočichy. Je to jeden z živlů, které mohou být velmi prospěšné, ale také záhubou a smrtí. Vodami povodní nebo potopou hynou jak lidé, tak také ostatní živé bytosti.¹¹⁷

Slovník biblické teologie se heslu „voda“ věnuje z pohledu Božího stvoření, dějin Božího lidu a eschatologického významu. Vzhledem k množství symbolických vjemů spojených s vodou zmíním některé aspekty ve Slovníku uvedené.

Při stvoření Bůh rozděluje vody na ty pod oblohou a nad oblohou.¹¹⁸ Ty nad oblohou dopadají na zem v podobě deště, druhé jsou pak rezervoárem, na kterém země spočívá. Jsou to zdroje vod v řekách. Pánem a původcem řádu je Bůh. Může vodu nechat spadnout ve správný čas nebo ji i zadržet a nastane sucho na zemi.¹¹⁹

Starozákonní lid Smlouvy svým jednáním a svými rozmary býval příčinou Božího zásahu do řádu vodstev. Důsledkem nevěrnosti bylo jak sucho, tak také přívaly vod, které jsou symbolem neštěstí padnouceho na nepřipraveného člověka.¹²⁰ Naopak při zachování Zákona se nebesa otevírají a voda se stává Božím požehnáním. Voda není vnímána jenom jako materiální očištný prostředek, ale také jako symbol morálního očištění. Zejména kniha Leviticus obsahuje praktické návody na očištnou hygienu i na očištnu rituální. V Novém zákoně naplňuje předobrazy oživující vody Ježíš Kristus. Ten, který dává vodu, po které člověk již nebude žíznit navěky, ale „*stane se v něm pramenem vody tryskající do života věčného.*“¹²¹

Eschatologické obrazy vody mají symbolickou hodnotu. Týkají se obnovy lidu, kdy Bůh na všechny shromážděné vylije očištné vody a obmyje jejich srdce.¹²² Déšť je připodobňován k Božímu Slovu, které je zdrojem růstu člověka v lásce a věrnosti. Kdykoli se člověk od Boha vzdálí, stává se pouští odsouzenou k smrti. Člověk touží po spojení s Bohem. Jeho dosažením se stane zahradou, živým zřídlem.¹²³

¹¹⁵ *Katechismus katolické církve*, par. 1146

¹¹⁶ Tamtéž, par. 1147, 1148

¹¹⁷ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie*, s. 558

¹¹⁸ Srov. Gn 1, 7

¹¹⁹ Srov. Jb 12, 15

¹²⁰ Srov. Žl 124

¹²¹ Jan 4, 14

¹²² Srov. Ez 36, 24n

¹²³ Srov. Iz 58, 11

Voda jako symbol provází křesťany celým jejich životem od okamžiku křtu. Křestním obmytím se člověk stává členem církve. Podrobněji byly teologické aspekty křtu vysvětleny v úvodu práce.

S ohledem na pohřební liturgii při konání pohřbu v kostele chci zmínit eschatologický význam chrámu. Vstupem do kostela člověk vnímá určité symbolické překročení prahu ze světa do věčnosti.¹²⁴ Žehnání znamením kříže vodou z kropenky se připomíná vlastní křest a znovuzrození z Ducha.

Po vysvětlení symbolu chci popsat užití vody při pohřebních obřadech. Pokropení rakve se zemřelým se provádí při všech obřadech, při kterých je přítomno tělo zesnulého. Viditelným symbolem svěcené vody je možné vnímat, snad více než obvykle, smrt jako naplnění křtu.

Při obřadech v domě se rakev kropí hned po úvodním pozdravení před zpěvem nebo recitací žalmu.¹²⁵

V kostele, pokud byly obřady v domě vynechány, se voda používá dle místních zvyklostí. Je možné, aby předsedající pohřbu přivítal přítomné účastníky před vchodem do kostela a po jejich pozdravení pokropil rakev a říkal modlitby jako při obřadech v domě.¹²⁶ Tam, kde je zvykem přinést a položit rakev s tělem zesnulého do kostela před příchodem účastníků pohřbu, výkrop kněz nebo jáhen neprovádí. K rakvi je možné přistavit vhodnou nádobu se svěcenou vodou a ten, kdo se chce blíže se zemřelým rozloučit, může namočením ratolesti pokropit rakev. Závěrečný výkrop se provádí při posledním rozloučení před vynášením rakve z kostela, kdy je také možné okuřování kadidlem.¹²⁷

Při obřadech u hrobu se rakev kropí po posvěcení hrobu a modlitbě, kdy nemusí nebo může být již spuštěna. Toto je opět ponecháno na místních zvyklostech.¹²⁸

V obřadní síni krematoria, kdy se koná jen krátká bohoslužba slova a obřad posledního rozloučení, se pokropení rakve svěcenou vodou provádí po krátké homilii a příslušné modlitbě.¹²⁹

Nedílnou součástí výzdoby kostela při pohřbu by měla být velikonoční svíce neboli paškál. Paškál se umísťuje zpravidla k hlavě zemřelého.¹³⁰ Světlo rozžaté svíce

¹²⁴ Srov. *Katechismus katolické církve*, par. 1186

¹²⁵ Srov. *Pohřební obřady*, s. 14

¹²⁶ Tamtéž, s. 24

¹²⁷ Tamtéž, s. 35

¹²⁸ Tamtéž, s. 54

¹²⁹ Srov. *Pohřební obřady*, s. 91

řečí symbolů ukazuje na velikonoční tajemství smrti a zmrtvýchvstání Ježíše Krista. On je světlem, které „vzešlo těm, kdo sídlili v krajině a ve stínu smrti.“¹³¹ Světlo paškálu symbolizuje víru, že „*náš Pán Ježíš Kristus přemohl také naši smrt, že skrze něho také my žijeme v Bohu, že jeho vzkříšení je také naše vzkříšení.*“¹³² Na paškálu jsou vyryta písmena řecké abecedy Alfa a Omega, odkazující na Krista jako počátek a konec všeho stvoření. Jeho plamen evokuje očištnou oběť ohněm.

Oheň je od starozákonních dob spojován s přítomností Boha. Objevuje se již od vyvolení Abraháma.¹³³ Oheň je projevem smlouvy Boha s člověkem a uchovává si svůj eschatologický smysl. V údobí existence církve je symbolika planoucího ohně chápána ve spojení s přijetím Ducha v den letnic. Nejedná se o oheň nebeského soudu, ale o zjevení Boha a prostředek křtu ohněm a duchem.¹³⁴

Oba živly, voda a oheň, jsou nerozlučně spjaty. Jejich symbolické významy pomáhají pochopení Božímu jednání v dějinách.

¹³⁰ Tamtéž, s. 25

¹³¹ Mt 4, 16

¹³² ŠLÉGR, Jan, ed. *Český misál*. Slavnost velikonoční svíce

¹³³ Srov. Gn 15, 17

¹³⁴ Srov. LÉON-DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie*, s. 298

Závěr

Bakalářskou práci jsem koncipoval jako ucelený popis slavení pohřební bohoslužby v římskokatolické církvi na základě teologických východisek. Původní záměr se mi nepodařilo zcela naplnit. Počáteční představou bylo podrobné popsání teologických východisek smrti a jejich následné promítnutí v konkrétní podobě slavení pohřební liturgie. Jsem si vědom, že zvolené téma je poněkud širšího rozsahu a zasloužilo by si podrobnější rozpracování v některé navazující práci.

Dalším možným aspektem rozvinutí tématu slavení pohřbu by mohlo být zpracování s ohledem na pastorační úsilí církve. Účastí na pohřbu dochází k setkání lidí věřících i nevěřících.

Tím se zde nabízí prostor pro pastorační práci, který církve využívá. Doporučení vedení pohřebních obřadů jsou velmi citlivá vůči pozůstalým i ostatním účastníkům. Obřady nejsou striktně vázány na jejich přesné zadání. Výběr biblických textů a znění modliteb je plně dáno do pravomoci předsedajícího bohoslužby. Na druhou stranu jde o velkou odpovědnost.

Z vlastní zkušenosti mohu konstatovat, že při pohřbech dochází někdy až k zázračnému uzdravení dávných ran, které vznikly v průběhu života z banalit. Dlouhý čas nebyla vůle je vyřešit a zacelit. Strany „problému“ se zasekly na svém pohledu na věc a neexistovala ochota si přiznat vlastní vinu. Při smíření se podaří „prolomit ledy“ dávného mlčení a nastává velké ulehčení. Doporučuji tuto otázku akcentovat zejména při homilii a při posledním rozloučení. Jde o odpuštění jak pro zemřelého, tak také pro pozůstalé.

Dle mého názoru při posledním rozloučení je vhodné se skutečně rozloučit nejen modlitbou ať recitovanou nahlas nebo v duchu, ale také určitými symbolickými úkony. Jedním z nich může být osobní asistence nejbližších pozůstalých při sypání kadidla do kadidelnice před okuřováním rakve. Takové jednání lze chápat jako osobní účast na stoupající modlitbě za zesnulého. Dalším úkonem může být vložení do rakve nebo vhození do hrobu dětmi namalovaných obrázků nebo napsaných vzkazů. Z uvedeného je zřejmé, že se jedná o pastorační doporučení, která by si zasloužila vlastní rozvinutí tématu.

Nedílnou součástí pohřebních obřadů je hudební doprovod ve formě písní nebo skladeb. Ve zpěvnících je několik písní vztahujících se tematicky k pohřbu. Osobně

jsem při pohřební bohoslužbě zastáncem zpěvu velikonočních písní oslavujících Ježíšovo vzkříšení. Tím je zdůrazněna naděje, že i my všichni budeme jednou vzkříšeni z mrtvých.

Určitou část mé práce jsem věnoval pojednání o naději na spásu zemřelých nepokřtěných dětí. Tyto záležitosti jsou velice bolestné zejména pro rodiče těchto dětí. Jsem rád, že církve se věnuje i tomuto tématu. Je pravdou, že Pohřební obřady ještě udávají dvě formulace modliteb a stále ještě existuje možnost rozdělení na ty již pokřtěné a na zemřelé bez přijetí svátosti křtu. Domnívám se, že při pohřbu dítěte není tento rozdíl už nijak připomínán. Důraz je kladen na nekonečné Boží milosrdenství a lásku.

Osobně také pokládám za přínos společná vystoupení civilních řečníků v rámci pohřebních bohoslužeb. Ukazuje to na široký sociální rozměr pohřbu. Církve je součástí společnosti a neměla by být ani v těchto případech nikterak izolována od ostatního společenského dění.

Seznam použité literatury

ADAM, Adolf. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Překlad Václav Konzal a Pavel Kouba. Vyd. 2. Praha: Vyšehrad, 2008. 471 s. ISBN 978-80-7021-968-3.

ADAM, Adolf. *Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1998. 325 s. Teologie. ISBN 80-7021-269-1.

BENEDIKT XVI.. *Eschatologie - smrt a věčný život*. Překlad Pavel Váňa a Helena Kozlová. Brno: Barrister & Principal, 1996. 183 s. ISBN 80-85947-19-6.

BENEDIKT XVI.. *Úvod do křesťanství: výklad apoštolského vyznání víry: s novou vstupní esejí autora z roku 2000*. 1. úplné české vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 285 s. Studium; sv. 3. ISBN 978-80-7195-012-7.

BOUBLÍK, Vladimír. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. 188 s. Studium; sv. č. 146. Teologie. ISBN 80-7192-490-3.

BUGEL, Walerian a kol. *Pohřební obřady v různých liturgických tradicích*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. 233 stran. Colloquium liturgicum; 2014-2015. Monografie. ISBN 978-80-244-4855-8.

Codex iuris canonici = Kodex kanonického práva: úřední znění textu a překlad do češtiny: latinsko-české vydání s věcným rejstříkem. Překlad Miroslav Zedníček. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994. XXIII, 812 s. ISBN 80-7113-082-6.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. Překlad Oto Mádr. Vyd. 2., V KN 1. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 603 s. ISBN 80-7192-438-5.

HOJDA, Jan. Pojetí kultury v *Gaudium et spes* a jeho antropologická východiska. In ŠRAJER, Jindřich; KOLÁŘOVÁ, Lucie a kol. *Gaudium et spes padesát let poté*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 149–168. ISBN 978-80-7325-391-2.

HOJDA, Jan. *Svátost křtu a obnova křestní milosti ve svátosti smíření*. Hradec Králové: Biskupství královéhradecké, 2012. 151 s. ISBN 978-80-87648-04-9.

KATOLICKÁ CÍRKEV. *Katechismus katolické církve*. Překlad Josef Koláček. 1. vyd. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1995. 793 s. ISBN 80-7113-132-6.

KATOLICKÁ CÍRKEV. Kongregace pro bohoslužbu a svátosti. *Uvedení do křesťanského života*. V Praze: Katolický týdeník, 2018. 213 stran. ISBN 978-80-86615-55-4.

- KUNETKA, František. *Úvod do liturgie svátostí*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. 351 s. ISBN 80-7192-455-5.
- LÉON-DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie*. Překlad Petr Kolář. Vyd. 2. Praha: Academia, 2003. 658 s. ISBN 80-200-1127-7.
- Mezinárodní teologická komise. *Naděje na spásu pro děti, které umírají nepokřtěné*. Vyd. 1. Praha: Krystal OP, 2008. 61 s. ISBN 978-80-87183-06-9.
- MUCHOVÁ, Ludmila. *Vyslovit nevyslovitelné: didaktika uvádění do světa symbolů*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005. 243 s. ISBN 80-7325-075-6.
- MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium i pastorači*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. xxxv, 888 s. Teologie. ISBN 978-80-7195-259-6.
- NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. 351 s., xvi s. obr. příl. ISBN 978-80-7325-320-2.
- Pohřební obřady*. 2. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. 151 s. ISBN 80-7192-379-6.
- NOVOTNÝ, Vojtěch. *Naděje na spásu pro děti, které umírají nepokřtěné*: Mezinárodní teologická komise. In: *Acta Universitatis Carolinae Theologica* [online]. Praha: Karolinum, 2011, s. 177-185 [cit. 2020-03-16]. ISSN 1804-5588. Dostupné z: <https://www.theologica.cz/index.php/theologica/article/view/17>
- SCHÖNBORN, Christoph. *Cestou proměnění: putování, reinkarnace, zbožštění*. Překlad Jana Nováčková. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1998. 122 s. ISBN 80-85959-37-2.
- ŠLÉGR, Jan, ed. *Český misál*. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2015. cxxxv, 1071 stran. ISBN 978-80-7195-810-9.